

*KUNIGAİKŠTIJA AR KUNIGAİKŠTYSTĖ?
SENOSIOS LIETUVOS REALIJŲ PAVADINIMŲ,
ASMEŅVARDŖIŲ IR VIETOVARDŖIŲ
PERTEIKIMO PROBLEMOS
DISKUSIJA*

Diskusijoje dalyvavo: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininko pavaduotoja Jūratė Palionytė, Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro vadovė dr. Albina Auksoriūtė, to paties Centro vyresnysis mokslo darbuotojas dr. Jonas Klimavičius, Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja doc. habil. dr. Jūratė Kiaupienė, to paties skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas prof. dr. Zigmantas Kiaupa, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas doc. dr. Darius Kuolys, taip pat akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius ir kt. Diskusiją vedė doc. dr. Sigitas Narbutas.

SIGITAS NARBUTAS. „Jurgio Lebedžio skaitymai“ galėtų – žinia, nebekartodami senosios literatūros seminarų, vykusių 1990–1996 metais, – bent kartą per metus suburti lituanistus: istorikus, bibliotekininkus ir archyvų darbuotojus, kalbininkus, literatūros istorikus ir visus kitus lietuvių kultūros paveldo tyrėjus, kad jie tų susibūrimų metu pasidalintų savo mintimis, paruošę kokį pranešimą apie tai, kas šiuo metu yra aktualiausia. Porą pastarųjų metų „Lebedžio skaitymai“ buvo įgavę įprastinės konferencijos pavidalą, o dabar mes nutarėme išbandyti ne tokią akademišką mokslininkų ir visuomenės bendravimo formą, idant galėtume laisviau pasvarstyti, kas aktualu, ką reikėtų spręsti dabar, šį mėnesį ar šiemet, neatidėliojant ilgesniam laikui. Tokia problematika bendru filologų ir istorikų sutarimu ir buvo pasirinkta

dar praėjusiais metais. Šios dienos seminaro tema: „Kunigaikštija ar kunigaikštystė?“ Jo reikalingumą rodo šiandien čia gausiai susirinkę klausytojai, taip pat į akis krintantis kai kurių terminų, sąvokų įvairavimas mokslinėje ir populiariojoje literatūroje. Mes vartojame ne tik „kunigaikštiją“ ir „kunigaikštystę“, ne tik „maršalą“ ir „maršalką“, bet ir Vijūką-Kojalavičių bei Kojalavičių-Vijūką, Maciejų Sarbievskį bei Motiejų Sarbievijų – pavyzdžių būtų galima paminėti kur kas daugiau. Pats savaime įvairavimas turbūt negali būti vadinamas nei blogu, nei geru. Jis atspindi realią padėtį: nesutampančius požiūrius, skirtingas mokyklas ir t. t. Kiekvienas iš mūsų galime pateikti savus argumentus, kodėl vartojame vienokį ar kitokį terminą, kodėl pasirinkame vienokią ar kitokią pavardę, todėl šis mūsų seminaras, busima mūsų diskusija, ir turėtų būti laikoma sėkminga, jeigu šiandien mums pavyktų aiškiai išdėstyti savus požiūrius, pristatyti savas mintis, kodėl kiekvienas pasirenkame vienokias, o ne kitokias formas iš kelių įmanomų variantų.

Iš pradžių dar keliais žodžiais pasistengsiu apibūdinti pačią situaciją, kuri, mūsų akimis, verčia kiek galima greičiau pradėti tokio pobūdžio svarstybas. Dairydami, kas darosi kituose lituanistikos židiniuose – ne tik institute, bet ir bibliotekose, archyvuose, aukštosiose mokyklose, prognozuojame, kad senosios Lietuvos kultūros paveldo terminai, pavadinimai, kurie jau dabar veržiasi ganėtinai stipriu srautu, ilgainiui paplūs dar platesne, sunkiai besuvaldysima gaivališka srove. Juk pastaraisiais metais inicijuota ir sėkmingai pradėta įgyvendinti keletas ypatingų, globalių projektų, kuriems savaime prisireiks nebe dešimčių, nebe šimtų, o tūkstančių ir dešimčių tūkstančių senųjų realiųjų pavadinimų ir būtovė žyminių asmenvardžių. Kaip pavyzdį galiu paminėti Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutą ir jo įpusėtą leisti *Visuotinę lietuvių enciklopediją*, kurioje esama labai daug įvairių terminų, vardų, pavardžių; visa tai vartojama pačiomis įvairiausiomis formomis – ir mums priimtinomis, ir tokiomis, kurios verčia suklusti ar traukyti pečiaus. Galiu taipogi paminėti ir kolegas iš Nacionalinės Martyno Mažvydo

bibliotekos, ilgainiui pradėsiančius leisti Lietuvos bibliografijos D seriją, kuri apims Lietuvos kitakalbės raštijos paveldą. Prie šito galima pridurti jau pradėtas leisti kitų serijų rodykles, kuriose dedama informacija apie tai, kas periodikoje, pirmiausia lietuviškoje, įvairiais pavidalais buvo išspausdinta XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje. Taip pat žinau, kad mažvydiečiai yra sukūrę bent keletą duomenų bazių, o įvairūs mokslininkai (pirmiausia ekspertai, vertinantys lituanistikos produkciją), taip pat bibliotekininkai, aprašantys senąsias knygas, kitą kartą jau ir privaloma tvarka turi imti iš jų tam tikrus terminus, pavardes ir kt. O juk tokioje autoritetinėje vardų bazėje mes kol kas surasime labai nedaug senosios Lietuvos kūrėjų vardų, pavardžių, įteisintų lietuviškomis formomis. Ten mes galbūt galime užėti ir Kojalovičių, ir Sarbievskį, ir Vaišnorovičių, ir daugybę kitokių dalykų.

Mūsų kolegos iš Lietuvos istorijos instituto pradėjo didžiulį svarbų projektą – pradėjo leisti sintetinę, kapitalinę, daugiatomę Lietuvos istoriją. Esu tikras, kad jie taip pat susiduria su tokio pobūdžio problemomis; taip pat iš kolegijų Jūratės Kiaupienės bei Ramunės Šmigelskytės žinau, kad tarpusavyje istorikai jau kuris laikas diskutuoja dėl tų pačių dalykų, kurie yra svarbūs daugeliui. Su tuo susidūrėme ir mes patys. Parengėme ir išleidome kelias lietuvių literatūros istorijas; viena iš jų, parašyta profesorės Eugenijos Ulčinėitės ir šviesaus atminimo profesoriaus Albino Jovaišo, kaip tik apima *Kunigaikštijos* laikotarpį. Literatūros istorikė Eglė Patiejūnienė parašė kapitalinę šio veikalo recenziją ir joje atskleidė bei parodė, kaip nevienodai netgi dviejų autorių tekste vartojamos įvairios pavardžių formos, terminai ir kt. Pavyzdžių galima būtų paminėti daugiau, bet galvoju, kad jau ir to, kas pasakyta, užtektų, kad šią temą įvertintume kaip aktualią, svarbią ir reikalingą mūsų svarstybų. Na, o sėkmės būsimose svarstybose galima tikėtis, nes šiandien turiu garbės pasveikinti brangius kolegas iš svarbiųjų lituanistikos ir akademinio gyvenimo centrų. Mūsų seminare dalyvauja gražus būrys specialistų iš Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, Lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos institutų,

Vilniaus universiteto, kelių stambių Vilniaus bibliotekų, archyvų ir muziejų. Aš taip pat sveikinu radusį laiko čia ateiti ir su mumis savo mintimis šia tema pasidalinti daugelio iš mūsų mokytoją akademiką Zigmą Zinkevičių. Sveikinu taip pat mūsų kolegą Vincentą Drotviną, žinomą kalbininką, Vilniaus pedagoginio universiteto profesorių. Taigi dabar norėčiau pakviesti Lietuvių kalbos komisijos pirmininko pavaduotoją Jūrą Palionytę, kurios esu prašęs trumpai apibūdinti, kokios nuomonės, kokios pozicijos kalbamų problemų atžvilgiu laikosi Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

JŪRATĖ PALIONYTĖ. Manau, Sigitas Narbutas bendrais bruožais išdėstė visą padėtį. Pirmiausia noriu pasidžiaugti, kad turbūt pirmą kartą į vieną vietą susirinko visų sričių žmonės, kuriems šitie dalykai rūpi. Mat iki šiol mes vis pašnekam, padejuojam, ir viskas tuo pasibaigia.

Kalbos komisija viena jokia būdu nepajėgtų sutvarkyti visų minėtų sričių. Manau, kad susitarti dėl asmenvardžių ir vietovardžių bus įmanoma tik pradėjus kurti terminų ir vardų bazes. Daugelis istorikų, literatų jau turi atskirus sąrašus; juos galima plėsti, kooperuojantis kelioms institucijoms, o mes tokių bazių kūrimą galėtume paremti finansiškai. Aš nežinau, kas to imtųsi: ar istorikai, ar istorikai kartu su Literatūros ir tautosakos instituto darbuotojais – čia gali dirbti ir dvi, ir trys įstaigos. Kai bus duomenų, kai bus medžiagos tokiai bazei, tada jau specialistai kartu su Kalbos komisijos ekspertais galės drauge priimti kokį nors sprendimą. Žinoma, nereikia pamiršti Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto ir Mažvydo bibliotekos darbuotojų.

S. N. Jūs pasakėte įžvalgią mintį, koku keliu turėtų būti einama. Vadinasi, jei teisingai suprantu, reikėtų neabejingiesiems siūlyti sudaryti tam tikrą sąrašą terminų, vardų, o paskui samdyti specialistus, kurie nurodytų teiktinas formas?

J. P. Kodėl samdyti? Jeigu darbo imsis viena ar kelios įstaigos, kokia nors darbo grupė, Kalbos komisija iš programinių lėšų paskirtų tam

tikrą paramą. Iš pradžių galima atlikti grynai techninį darbą – surinkti medžiagą. O vėliau, kai susidarys tam tikra duomenų sandauga, jau galima ją svarstyti. Turbūt nelabai veiksminga svarstyti tai, ko reikia atskiriems leidiniams. Reikėtų didesnės duomenų sandaugos, o tada būtų žiūrima, ką verta adaptuoti, ko neadaptuoti, ir pan.

S.N. Kaip jūs vertintumėte štai tokį tarsi paprastesnį kelią: ar nebūtų galima pasiūlyti tiems žmonėms, kuriems to reikia – rašantiems, tiriantiems, kitaip su kultūros paveldu susiduriantiems, – tam tikro taisyklių sąrašo, kokio nors pavadinimų, sąvokų ir kt. lietuvinimo principų sąrašėlio? – Apmokyti tų principų ar taisyklių žmones, kad paskui kiekvienas savo galva veiktų ir gebėtų pasirinkti taisyklingiausią, geriausiai tinkamą formą? Ar tai būtų įmanoma?

J.P. Bendrieji principai jau seniai nustatyti. Turėdamas nelietuvišką formą, gali ją adaptuoti, čia didelio mokslo nereikia. Bet, matyt, klausimų kyla tada, kai nelabai aišku, kokia asmenvardžio kilmė, kai turimi kokie penki vartosenos variantai. Ir tik istorikas kartu su senųjų raštų tyrėju gali pasakyti, kas yra fiksuota, kas dažniau vartota, kas iš kokio amžiaus atėję. Čia, galima sakyti, jau yra rankų darbas – su bendraisiais principais neišsiversi.

S.N. Praėjusių metų pabaigoje Lietuvių kalbos institute vyko įdomi tarptautinė konferencija. Ją surengė ten – pirmiausia Terminologijos skyriuje – triūsiantys kalbininkai. Buvo atvažiaavę specialistų iš užsienio, ir jie tos konferencijos metu pareiškė dalykų, kurie gali būti dabar įdomūs ir mums. Apie visa tai kviečiu tarti žodį mūsų kolegę iš Kalbos instituto, vadovaujančią Terminologijos skyriui, Albiną Auksoriūtę.

ALBINA AUKSORIŪTĖ. Aš galiu tik išdėstyti savo nuomonę dėl terminijos tvarkymo. Dėl vietovardžių, asmenvardžių – mes turime asmenvardžių skyriaus vadovę, kuri ir galėtų pakalbėti. Tai – dr. Alma Ragauskaitė; ji galėtų pasakyti, kaip šitie dalykai būtų galimi tvarkyti.

Terminiją paprastai derina, tvarko patys specialistai. Tai būtų ir senosios literatūros tyrėjų, ir istorikų rūpestis. Vieno asmens ar kelių specialistų pastangomis galima rengti aiškinamąjį kurios nors srities terminų žodyną. Dar geriau būtų į tokio žodyno rengimo grupę įtraukti specialistus iš kelių institucijų, taip pat pasitelkti terminologų. Tie žmonės parengtų vieną, antrą tokio žodyno variantą, o toliau jau galėtų vykti svarstybos, – kai turėtume, ką svarstyti. Svarbiausia, kad žodynas būtų aiškinamasis; sąvokas reiktų aiškiai apibrėžti, o tada jau galima galvoti: jeigu turėtume kelis sinonimus, kelis variantus, galėtume svarstyti, žiūrėti ir spręsti, kurį pasirinkti. Tačiau pirmą žingsnį visuomet privalo žengti kurios nors srities specialistai: aptarti, kas jiems yra aktualu, surinkti vienon vieton vartojamus ir siūlomus vartoti terminus, o mes galėtume patarti, remdamiesi turima praktika ir specialiomis terminologijos žiniomis, ką geriausia pasirinkti, kas dabar teiktiniausia. Bendro visų darbo tikslas ir būtų aiškinamojo terminų žodyno rengimas.

S.N. Taigi manote, kad vieni specialistai be terminologų neturėtų tokio žodyno rengti?

A. A. Taip aš galvoju. Žodyną turėtų rengti specialistų grupė. Kartais tokius veikalus rengia ir šeši, ir aštuoni, ir dešimt autorių. Į tokią grupę turėtų susiburti žmonės iš visų reikalingų institucijų, kiekvienas iš jų būtų atsakingas už kokią siauresnę sritį – tokią, kuri jam būtų geriausiai pažįstama. Kiekvienam atlikus savą darbą, apibrėžus ir paaiškinus terminus, surinkus vartojamus žodžius su sinonimais, galima kreiptis į terminologus aprobacijos. Šiaip jau pradinis darbų etapas užimtų nemažai laiko: dvejus, trejus, gal net ketverius metus – gero aiškinamojo žodyno per trumpąmet neparengsi.

S.N. Tai Jūs taip matote tą dalyką?

A. A. Taip, būtent taip. Mes, terminologai, turime tokios partitės, taip jau kuris laikas dirbame, ir esame parengę keletą aiški-

namųjų žodynų. Tiesa, vietovardžiai, asmenvardžiai – čia jau kita sritis, ne mūsų.

S. N. Dar noriu paklausti tokio dalyko. Sakykite, kaip Jūs vertinate tą padėtį, kuri dabar egzistuoja; kaip žiūrite, pavyzdžiui, į terminų, sąvokų įvairavimą? Ar Jūs jį priimate, toleruojate, ar ilgainiui ketinate kažką daryti, siūlydami kokių nors variantų ir nelaukdami, kol tai padarys specialistai?

A. A. Na, mums patiems sunku ką nors siūlyti, juolab nurodinėti, kad specialistai turėtų vartoti konkrečius terminus, ir tiktai juos. Žinoma, kai susiduriame su skoliniu, svetimybe, netaisyklingu žodžiu, visada pasakome, kai tik būna tam proga. Vis dėlto kalbos praktikoje pasitaiko, kad kuriai nors realijai pavadinti vartojami keli lygiai taisyklingi sinonimiški žodžiai. Vieno kurio nors išlikimą, prigijimą lems, ar jį teiks, ar jį pasirinks daugiau specialistų, ar jis paplis visuomenėje, kasdienėje kalbos praktikoje. Tokiomis aplinkybėmis mes galime įvertinti, kuo blogas ar kuo geras kuris nors žodis. Tačiau mes patys nelaikome rankose rykštės, grasindami ja už neteiktinų terminų vartojimą. Terminus pasirinkti padeda specialistų argumentai, mūsų vertinimai ir vartotojų sąmoningumas bei kultūra.

S. N. Ačiū Jums.

JÜRATĖ PALIONYTĖ. Manau, kad kiekvienos srities žodynas yra konkrečios srities specialistų garbės reikalas. Bet gali būti ir greitesnis kelias. Turbūt daugelis žinote, kad veikia internetinis Lietuvos Respublikos terminų bankas. Kalbos komisija, to banko tvarkytojai, taip pat bet kurios srities specialistas gali pasiūlyti ir dešimt, ir dar daugiau kurios nors srities terminų. Tada nustatyta tvarka kalbininkų ir atitinkamos srities specialistų jie bus aptarti ir padėti į visiems laisvai prieinamą vietą. Tą banką galima nuolat pildyti.

S. N. O ar termino buvimas tokiaje banke įpareigoja žmones, specialistus būtinai jį vartoti?

J. P. Rykštės nepaimsi, jeigu nevertos. Bet čia jau padorumo klausimas – jeigu dauguma specialistų su kalbininkais sutaria, kad koks nors terminas geriausias, tai jį ir reikėtų vartoti.

JONAS KLIMAVIČIUS. Kiek iš savo patirties suprantu, tarp terminų norminimo – ar tai būtų duomenų bankas, bazė, ar žodynas – ir aprobavimo proceso, galutinės aprobatos įsiterpia jūsų minėti principai, kuriuos parengia ir įgyvendina kalbininkai, o ne dedukciškai pritaiko žodyno ar banko, ar kokie kiti rengėjai. Kiekvienas dedukciškai turbūt būtų nepajėgus to padaryti. Tų principų, žinoma, yra, bet nėra lengvas jų taikymas. Pasakysiu savo nuomonę, kad terminų žodyno aprobavimas yra griežtesnis, kiek aš iš savo patirties matau, negu banko terminų įteisinimas, ir ta aprobata turi, mano supratimu, tvirtesnę statusą.

S. N. Ačiū, Jūsų pozicija labai aiški. Na, o dabar aš, jums leidus, pakviesčiau kolegas iš Istorijos instituto išdėstyti, kaip jie mato šias problemas. Kaip jums atrodo, ar mums šiuo klausimu reikėtų sprendimų bei sutarimo?

JŪRATĖ KIAUPIENĖ. Reikėtų, ir greitai. Tarsiu kelis žodžius dėl Lietuvos istorijos. Galiu pasakyti, ką mes svarstėme susirinkę. Jau šiemet turime atiduoti į spaudą pirmą Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei skirtos istorijos tomą, o iš viso jų bus penki. Susirinkome visi, kas tiems tomams rašome, ir pamėginome apsibrėžti bent jau principus, kurių laikysimės, kad išvengtume nereikalingo įvairavimo. Pradėjome, be abejo, nuo to, kas yra iškelta į šio seminaro pavadinimą – „kunigaikštystės“ ir „kunigaikštijos“. Iš tikrųjų dabar vis dažniau matome rašant „kunigaikštija“, ir turbūt nė vienas iš istorikų nepasakė, kad yra kategoriškai prieš šį terminą. Bet šiandien pasirinkome „kunigaikštystę“ dėl labai paprasto dalyko. Rašant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją, gana dažnai pasitaiko, kai netgi viename sakinyje reikia paminėti Lenkijos Karalystę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją. Štai čia mes ir pasimetėme. Nė vienas iš mūsų nėra kalbininkas, bet šalia atsidūrusi „karalystė“ ir „kunigaikštija“ režia

akį kiekvienam. Kaip surasti geriausią išeitį, štai čia mums iš tikrųjų reikia kalbininkų talkos.

S.N. Ką gi, jei niekas neprieštarauja, pasukime mūsų diskusijų vagą kaip tik šita kryptimi – prie „kunigaikštystės“ ir „kunigaikštijos“.

J.K. Yra dar ir kitų grynai praktinių dalykų. Mes negalime laukti šiuo atveju nei žodyno, nei banko, nei daugelio kitų dalykų, kurie visiems yra labai reikalingi, bet kuriuos reikėjo pradėti kurti prieš dvidešimt metų. Jų mums reikia dabar. Ir taip yra ne tik su valstybių pavadinimais – su daugeliu įvairių sričių terminų, vardų ir pavadinimų. Pavyzdžiui, štai kitas dalykas, kurį mums irgi teko ilgai ir įtemptai svarstyti. Kaip turime įvardinti kitų Europos šalių valdovus, prie kurių vardo turėtume rašyti dar ir dinastijos pavadinimą? Ateidama į šį seminarą, šiandien skaičiau vieną tekstą ir radau paminėtas dvi valdoves: Elžbietą Habsburgaitę ir Kotryną Austrę. Jos buvo seserys, Ferdinando Habsburgo dukterys. Ir abi – Žygimanto Augusto žmonos: pirmoji ir trečioji. Nežinodamas šito, Elžbietos Habsburgaitės ir Kotrynos Austrės negalėsi niekaip susieti. Arba vėl. Paėmę istorikų parašytus tekstus, jų vertimus, mes rasime Liudviką Bavarietį ir Liudviką Bavarą, Zigmantą Liuksemburgietį ir Zigmantą Liuksemburgą. Suprasti, kad abiem formom įvardijami tie patys asmenys, dar galima. O štai su Habsburgais yra sudėtingiau. Ieškodami išeities, mes vieni, be kalbininkų patarimo, nusprendėme pasielgti taip: jei valdovo pavardis kilęs iš dinastijos vardo, o ne nuo vietovės pavadinimo, rašome dinastijos vardą. Tačiau Onos ar Kotrynos atveju imame valstybės pavadinimą ir rašome Ona Austrijietė ar Kotryna Austrijietė, nes mums svarbu nurodyti šių valdovių sąsają su Austrija kaip teritorija. Nebuvo Austrų dinastijos. Buvo Austrija, tad iš jos turime daryti vedinį.

Mes puikiai suprantame, jog mums trūksta kalbininkų įgūdžių, jų patirties, tačiau dabar turime tokią painiavą, kad patiems reikėjo surasti išeitį. Kita vertus, mes mažai galime pasikliauti leidyklose

dirbančiais redaktoriais – netgi tais, kurie redaguoja istorikų tekstus. Mat jie nueina paprastu keliu: žiūri į kurią nors enciklopediją (paprastai į *Lietuviškąją tarybinę*), joje suranda vardą ir jį perkelia į redaguojamą tekstą, teisindamiesi: yra taip, tad niekaip kitaip nebegali būti. Tokia padėtis. Dabar jau apie terminus gal nė nekalbėsiu. Terminai – paprastesnis dalykas. Tačiau ką daryti su tikriniais vardais? Tikrai nežinome, kaip geriau elgtis. Rodos, ir apsitariame, ir susitariame, kaip darysim, bet susiduriame su leidyklos redaktoriais, ir vėl imame abejoti, ar mūsų tomai šiuo požiūriu išeis vienodi.

S. N. Gal kas norėtųmėte pasidalinti mintimis dėl to, ką kolegė Jūratė pasakė? Šiaip ar taip, turėtume pasitarti dėl to, kaip rašyti savos valstybės pavadinimą. Ar iš tikrųjų labai svarus atrodo argumentas, kad „kunigaikštystė“ yra teiktinesnė, nes viename sakinyje atsidūrusi šalia „karalystės“ tarsi sugriauna tam tikrą sistemą?

JONAS KLIMAVIČIUS. Gerbiamieji, mes esam savo istorijoje tris kartus praradę valstybingumą ir jį laimingai atgavę, todėl turėkim vilties, kad savo senosios valstybės pavadinimą šešioliktais nepriklausomybės metais irgi sutvarkysim. Žinoma, tas būdas, kuriuo yra tvarkoma, man kaip terminologui ir sistemininkui negali patikt. Turime tokį tekstelį „Dėl vedinių darybos“ – tai yra darybininko požiūris¹. Nėra čia žodžio. Vediniai yra vediniai, bet jie pirmiausia yra žodžiai ir sistemos nariai. Sistemos! Žvelgiant į „kunigaikštiją“ vien kaip į vedinį, galima nueiti klaidingu keliu ir pasiklysti. Tai tiktai vedinys, bet jis taip pat yra žodis ir sistemos narys. Todėl pasižiūrėkim ne tik į jo darybą. Jeigu užtektų tik darybos, tai turėtume darybos žirkles, sukarpytume jomis viską, ir galim garantuoti, kad žūtų daug dalykų. Buvo ir anksčiau tokių bandymų. Norminamasis žodynas nuo 1954 metų visai tautai teikia variantą „kunigaikštystė“. Šitas žodis, kaip ir „karalystė“, priklauso prie pagrindinio žodyno – prie

¹ Kalbėtojas paminėjo habil. dr. Sauliaus Ambrazo poziciją, keliais sakiniiais išdėstytą toliau šiame tome publikuojamame straipsnyje.

oficialiojo, valstybinio žodyno. Akademinei gramatika – ir tritomė, ir vienatomė – niekur nekalba apie jokią pamorfemį vertimą, apie slavų kalbos įtaką.

Pasižiūrėkime savo pamatinius tekstus, ir juose surasime: „ateis Dievo, arba dangaus karalystė“ (iš Šventojo Rašto), „Teateinie tavo karalystė“ (iš poterių) ir t. t. Dar vienas dalykas. Valstybinė lietuvių kalbos komisija dviem atvejais yra aprobavusi valstybių sąrašą, ir ten visos yra karalystės, hercogystės, grafystės. Tai nebuvo daroma slaptai – kas buvo kitokios nuomonės, galėjo eiti į komisiją, rašyti raštus, ginčytis ir įrodyti. To nebuvo padaryta.

Dabar trupčiuką ir dėl tos darybos. Gramatikoje esama poskyrio „Vediniai su ypatybių pavadinimų darybos priesagomis, kurie yra vartojami ir kaip vietų pavadinimai“. Pirmoji priesaga, sakysim, yra *-umas*. „Lygumas“ yra ypatybės pavadinimas ir lygi vieta. Ir daugiau šitokių. Vadinasi, tas modelis, kad ypatybės pavadinimas kartu gali būti ir vietos pavadinimas, lietuvių kalbai yra savas. Galėtume turbūt galvoti ir taip, kad tie žmonės – Daukša ir kiti, – kurie paleido į lietuvių kalbos apyvertą „karalystę“, „kunigaikštystę“, jie jautė tą modelį. Argumentų dėl to neturėčiau, o jausmų daugiau nenoriu!

JŪRATĖ PALIONYTĖ. Norėčiau dar pridurti, kad jau 1999 metais mėginome painioti tą valstybės pavadinimo klausimą, bet įstrigom. Tada iš Istorijos instituto gavome oficialų direktoriaus Antano Tylos pasirašytą raštą. Jame rašoma, kad Institutas labai rimtai apsvarstė klausimą, išnagrinėjo vartosenos tradiciją – ir Daukšą, ir Sirvydą žiūrėjo. Instituto mokslininkams nekilo abejonių, kad turi būti Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. VU Istorijos fakulteto dekanas A. Bumblausko pasirašytame atsakyme pateiktas iš esmės vienintelis argumentas, kodėl nevertotina minėta forma – esą, ji įtvirtinta sovietiniais laikais. Šis teiginys kelia didelių abejonių – bent jau Adolfo Šapokos istorijoje irgi yra Kunigaikštystė. Vis dėlto nesinorėjo priimti griežto nutarimo, laukta, kad susitartų specialistai.

S. N. Aš norėjau pakalbinti gerbiamą akademiką Zigmą Zinkevičių. Kaip Jums iš šalies atrodo tokio pobūdžio svarstymai? Ar mes čia prašuname pro šikšnelę, keldami tokio pobūdžio klausimus ir bent jau patys sau norėdami išsiaiškinti, kur čia tiesa, kokios tradicijos reikėtų laikytis? Kokia jūsų nuomonė dėl „kunigaikštijos“ ir „kunigaikštystės“?

ZIGMAS ZINKEVIČIUS. Aš anksčiau vartodavau „kunigaikštystė“, o paskui pastebėjau, kad daug kas pradėjo vartoti „kunigaikštija“. Ilgai galvojau ir lyginau – kaip ir jūs su „karalyste“, ir štai, kas iš to išėjo. Aš čia pastebėjau tokį principinį skirtumą. Dalykinį skirtumą, o ne žodžių darybos skirtumą. Karalystė – tai tam tikrą statusą gavusi valstybė, kada jau valdo karalius; Viduramžiais tas karalius būtinai turėjo būti popiežiaus įsakymu vainikuotas. Taigi turime tam tikrą statusą. Ir tas statusas mūsų istorijoje labai skaudžiai atsiliepė, kaip žinote. Su Mindaugo mirtimi Lietuva neteko šito statuso. Jeigu būtų išlaikiusi, jeigu būtų Mindaugo vaikai toliau valdę, tai nebūtų buvę nei tokios Liublino unijos, nei lietuvių sulenkėjimo. Čia labai skaudūs dalykai.

Na, o kadangi dabar visuotinai pradėta vartoti „kunigaikštija“, ir aš pradėjau. Kartais redaktoriai be mano žinios pataisydavo, aš tik numodavau ranka – apskritai nesu užsispyręs. Čia sudėtingi dalykai. Dar prisimenu, jog kartą su Žiugžda kalbėjau šituo klausimu. Tiesą pasakius, pradėjom pokalbį nuo žodžių tvarkos valstybės pavadinime. Aš klausiu Žiugždos, kodėl prieš karą buvo Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė ar Kunigaikštija; rusai irgi sako Velikoje Kniažestvo Litovskoje, o mes tarybiniais metais padarėm „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė“. Tai jis man nieko tada ir neatsakė. Tik susimąstė, o kartu pokalby dalyvavęs jo padėjėjas po to, kai jis išėjo (Žiugžda tada buvo instituto direktorius), man ir pasakė: „Žiugžda bijo žodžio „didžioji““. – Kartą aš jam tai priminiau. Sakau: argi Jūs bijot žodžio „didžioji“? Juo labiau kad rusai pradeda – Velikoje Kniažestvo Litovskoje. Tai jis labai susiraukė, ir aš pabūgau toliau šnekėti.

Dabar dėl „karalystės“. Žiugžda dėl jos pateikė tą patį argumentą, kuris čia jau buvo sakytas dėl „kunigaikštystės“ ir „kunigaikštijos“. Sako, „karalystė“ geriau dera prie rusų „kniažestvo“. Ir viskas. O, žinot, Žiugždai be galo daug reiškė, ką Maskva pasakė... Aš esu rašęs, bet dar labai trumpai priminsiu vieną dalyką. Taip jau atsitiko, kad viena mano knyga rusiškai išėjo pirmiau negu lietuviškai, nors turėjo būti atvirkščiai. Ir tą knygą Maskvoje redagavo profesorius Toporovas, neseniai miręs, tai jis man iš įžanginės dalies visas Stalino citatas išbraukė, o parašėje parašė: „Eto k nauke neotnositsa. Toporov“. Taigi, kai išėjo ta rusiška knyga, aš prie jos jau derinau lietuvišką tekstą. Kai jis pasirodė, turėjau labai nemalonų pokalbį su Žiugžda (tada jis buvo mūsų fakulteto partorgas). Jis sako: gynei disertaciją, o knyga išėjo nei šis, nei tas. Ir būtų man blogai baigęsi, bet šovė į galvą mintis parodyt jam šitą Toporovo suredaguotą tekstą – aš kaip tik katedroj jį turėjau, o katedra buvo šalia partinio biuro, todėl aš jam tuoj atnešu ir parodau. Žiugžda net pabalo, įpyko – jis mat turėjo charakteristiką parašyt docento vardui – ir mane tiesiog išprašė. Vis dėlto charakteristiką gerą parašė – Maskva pasakė, vadinasi, šventa. Tik dar man pridėjo: ką galima Maskvoj – negalima Vilniuj.

Taigi dėl „karalystės“ ir „karalijos“ aš labai tvirtos nuomonės neturiu. Dabar aš rašau „karalystė“.

S.N. Bet „karalijos“ vartojimas juk irgi motyvuotas?

Z.Z. Na, taip. Balčikonis vartojo „karalija“. Priesaga *-ystė* tinka, kai mes galvoje turime instituciją, o ne plotą. Karalystė – tai tam tikra institucija. Tam tikrą statusą turinti institucija. Na, o sakydami „karalija“, turime galvoje tam tikrame plote esančią valstybę. Bet čia, man rodos, ne tokie jau svarbūs dalykai.

Dar viena mažytė pastabėlė. Jūs paminėjote Albertą arba Voicechą Kojalavičių. Tai čia – labai paprastas dalykas, jis lengvai sprendžiamas. Vokiečiai sako Albert, o lenkai – Wojciech, bet tai yra tas pats vardas. Vadinasi, Vokietijoje yra Albertas, o Lenkijoje – Voicechas.

Štai Mažvydas tituliniame pirmosios lietuviškos knygos lape savo tėvavardį užrašė „Vaitkūnas“, o šitas vardas padarytas iš „Vaitkus“ ir parodo, kad jis kilęs iš čia, o ne iš Vokietijos. Tuo tarpu kunigaikštis Albrechtas vienam laiške Mažvydą vadina „Albertides“. Tai lotyniška forma, ji reiškia „Alberto sūnus“. Ne Vaitkaus sūnus – kadangi Vokietija. Taigi tokius dalykus galima spręsti labai paprastai: kai kalbame apie Rytprūsių veikėjus, aišku, niekur Voicecho nekiškim ir Albertų neverskim Voicechais, nes ten įsigalėjęs Albertas – Rytprūsiai buvo paveikti vokiečių. Na, o čia, Lietuvoj, atvirkščiai – Voicechų neverskim Albertais. Ir viskas. Tai lengvai išsprendžiamas dalykas.

J. K. Mintis šaukia mintį. Profesorius labai teisingai kalbėjo apie statusą. Man jau buvo šmėstelėjusi mintis, kad priesaga *-ystė* kaip tik neblogai parodo valdymo formą. Aš jau sakiau, kad darybinės reikšmės, vadinasi, kuopos ir vietos ypatybės, yra susijusios. Karalystė, kunigaikštystė – tai karaliaus, kunigaikščio valdymas, valdymo forma, o pagal tai – ir valstybės vietos pavadinimas. Dabar galėčiau pasakyti, kad tos sistemos kartais gretinasi, o kartais – ir priešinasi. Galėčiau pasakyti ir tokį argumentą prieš „kunigaikštiją“. Pasižiūrėkime į Latviją ir Rusiją. Latvija yra ten, kur gyvena latviai, o Rusija – kur gyvena rusai. Nenoriu laidyti tuščių juokų, bet kas nors tikrai galėtų pasakyti, kad esame kunigaikščių tauta – didžiųjų kunigaikščių tauta, jeigu norim vadintis Lietuvos Didžiąja Kunigaikštija.

Dabar norėčiau dar paklausti profesoriaus: įdomu, ar jūsų pokalbis buvo prieš Jurginio straipsnį *Kalbos kultūroj*, kur jis teikė Lietuvos Didžioji, o ne Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė, – neatsimenu tik laiko.

Z. Z. Kada Jurginio straipsnis pasirodė?

J. K. Na, kokiais septyniasdešimt kažkelintais metais.

Z. Z. Oi, ne, turbūt anksčiau.

J. K. Ir aš manau, kad anksčiau. Todėl kad taip rašyti – čia jau buvo drąsos parodymas. Jurginis jos turėjo, bet ne visada.

Dar vienas dalykas – dėl žodžių „vyskupystė“ ar „vyskupija“. Galiu pasakyti štai ką. Kartą su a. a. Vytautu Raudeliūnu ėjom per Kaišiadoris, ir jis man aiškino: va, čia bažnyčia, o čia – vyskupija, vyskupo būstinė, taip kaip klebonija – klebono būstinė. Matot, priesaga *-ija* gali vesti į visai kitas sritis.

S.N. Vyskupija yra oficialiai ir visuotinai vartojama bent jau Katalikų Bažnyčios oficialiuose dokumentuose, taip pat kai kuriuose raštuose.

J.K. Galėtų ir būti, ką jau čia dabar padarysi, bet kadangi kuni-gaikštystė turi ilgą tradiciją, kadangi ji yra aprobuota, tai reiškia, kad taip ir yra.

S.N. Dėkui. Gal kas norėtųmėte atsiliiepti į pareikštas mintis, išsakyti savo nuomonę?

ZIGMANTAS KIAUPA. Kalba apie istorijos terminų žodyną mane labai sudomino ir net priminė jaunystės planus. Žiūrint šiek tiek į priekį, negesinant gaisro, kuris dabar, sakykim, nori įsipliksti, tai galbūt yra vienintelis kelias. Aišku, prieš tai reikėtų inventorizuoti, ką mes jau turim. Anksčiau *Lietuvos istorijos metraštis* dėdavo šiek tiek terminijos, buvo toks skyrius, bet tai – kruopelytė. Dabar vėl bandom tą skyrių atgaivinti, daugiau aiškindami terminus, o ne teikdami lietuviškas jų formas, nes kam nors daugiau kol kas neužtenka pajėgų. Taip pat turime Konstantino Avižonio parengtą senosios Lietuvos istorijos terminų žodyną, bet jis, deja, nefunkcionuoja. Mat tas žodynas yra įdėtas į vieną Avižonio *Rinktinių raštų* tomą, išleistą išėivijoje, – rodos, Romoje. Žodynas galėtų tapti šiokiū tokiū pagrindu, nors, aišku, Avižonis jį kūrė pats vienas, mažai su kuo konsultuodamasis. Galbūt jame yra ir nelabai teiktinų, nepriimtinių dalykų, bet mes jį jau turim, todėl galėtume toliau dirbti, kaip kad siūlė kolegė, kurdami ar bazę, ar ką nors panašaus.

Kitas pavyzdys. Lenkai leidžia *Polski słownik biograficzny*, jį pradėjo prieš Antrąjį pasaulinį karą, bet dar jo nebaigė. Biografijų žinyną lenkai leidžia tomais iš eilės, todėl dar ilgai teks laukti, kol bus

prieita prie paskutinėmis abėcėlės raidėmis prasidedančių pavardžių. Olandai tą patį daro visai kitaip: leidžia sąsiuviniais tai, ką surenka, nesvarbu, kokiomis raidėmis prasideda pavardės. Šitaip galima daryti ir su tuo žodynu, ypač panaudojant internetinę erdvę. Panaudojant savo svetaines, ir panašiai. Į virtualią grupę galima burti netgi ne-nuolatinius žmones, su jais ką nors aptarti, o paskui – paskelbti. Tai būtų geras kelias.

Jeigu dėl konkrečių dalykų, dėl to, kas dega, tai visų pirma reikėtų stengtis laikytis sistemos. Sistema gali būti pasenus, sustabarėjęs, bet dėl kunigaikštystės ir karalystės, tai reikia vartoti šiuos žodžius, nes juk yra ir grafystė, ir hercogystė, ir t. t. Jeigu kas nors nurodys, kad turim žodį „imperija“, tai šis pavyzdys – visai kitos srities. Juk turim karalių ir karalystę, kunigaikštį ir kunigaikštystę, tačiau vartojam „imperatorius“ ir „imperija“. Žodis „imperija“ yra pirminis. Taigi jis negali trukdyti mūsų pasirinkimui. Taigi – tik Didžioji Kunigaikštystė. Kategoriskai apie tai pareiškiu, nes tai susiję su valdovo rangų. Yra karalius, yra kunigaikštis, taip pat yra ir didysis kunigaikštis. Kai kas gali prikišti, kad didieji kunigaikščiai sėdėjo tik Rytuose – pas mus ir į rytus nuo mūsų, bet Liuksemburge irgi sėdėjo *Grossherzog*, taigi Liuksemburgas – irgi Didžioji Kunigaikštystė. Vakaruose ta pati sistema funkcionavo, tik jinau apnyko, o Vidurio ir Rytų Europoje ilgiau išsilaikė. Todėl – Didžioji Kunigaikštystė.

Kitas dalykas. Niekaip neišeina į Didžiąją Kunigaikštystę ir į didžiojo kunigaikščio titulą įterpti Lietuvos. Todėl – Lietuvos didysis kunigaikštis.

Kur mums kalbininkų patarimo dar reikėtų? Štai, turim visą grupę pareigybes reiškiančių terminų: kancleris, stalininkas, taurininkas. Su jais viskas gerai. Bet yra ir *podkanclerzy*, ir *podstoli*, ir *podczaszy*. Ką daryt su tokiais? Vieni rašo „pakancleris“, „pastalininkis“, „pataurininkis“. Bet štai, laiks nuo laiko atsiranda „vicekancleris“. Kai kas pradėjo rašyti ir „vicetaurininkas“. Taip negerai – sistema griūna. Juk ta tradicija vartoti lietuvišką priešdėlį yra gan tvirta.

Aš dar paminėsiu keletą dalykų, kurie mums rūpi. Yra daugybė reiškinių ir daiktų, kurie niekad raštu nebuvo įvardinti lietuviškai. Amžininkai, be abejo, juos vadino ir lietuviškai, bet raštu neįvardinta. Konstantinas Jablonskis iš dokumentų išlasiojo daugybę lietuviškų žodžių, bet ne visus juos galim vartoti; raštuose tikrai ne viskas buvo įvardinta. Tai štai, kaip mums dabar pavadinti tokį daiktą arba reiškinį, kuris niekad lietuviškai raštu nebuvo įvardintas, o dabar jau seniai neegzistuoja? Ieškoti lietuviško žodžio ar tiesiog pridėti prie svetimo žodžio lietuvišką galūnę? – Pasidalinsiu savo patyrimu. Man reikėjo įvardinti lietuviškai tai, kas lotyniškuose dokumentuose vadinasi *incola*, o lenkiškai – *obywatel*. Pasiemiau didįjį *Lietuvių kalbos žodyną*, peržiūrėjau „miestą“, išsirinkau „miestėnai“ ir parašiau. Kol kas niekas manęs už tai dar nepeikė, nors parašiau prieš trisdešimt metų. Man reikėjo lietuviškai įvardinti *bratja*; tai – ne broliai, kaip turėtume suprasti, – yra tokia grupė žmonių, susijusių kraujo ryšiais ir paveldėjimo teisėmis. Pasiemiau didįjį žodyną, susiradau „broliai“, „broliava“ ir ją parašiau. Kol kas irgi nieks nebarė už tai. Gal tuo keliu galima eiti ir kitiems?

Aišku, ne viską galim rasti žodynuose. Būna, nėra nei didžiajame, nei Sirvydo. Tada tenka imti nelietuvišką žodį. Štai kad ir „vaitas“. Turim „vaitas“, „burmistras“, o tarėją – verčiam.

S. N. Galėtume imti lotynišką žodį *advocatus*. Bet, atrodo, advokatu vaito nebepavadinsim – jį vartojam kita reikšme.

Z. K. Būtent taip. Aš įsitikinęs, kad reikia likt prie vaito. Nereikia ieškot kito, nes nieko gera nerasim.

S. N. Ačiū, profesoriau. Ar norėtumėte dar kas nors atsiliepti į tai, kas buvo pasakyta?

Z. K. Dar noriu tarti kelis žodžius dėl pavardžių, turinčių lotyniškas formas, o lenkų istoriografijoje vartojamų lenkiškom. Ar mums čia reikėtų sekti lenkų istoriografija, ar turim laikytis šaltiniuose

užfiksuotų formų? Aš neįsivaizduoju savęs rašančio „Husovskis“. Suraskit man, kur pats Husovianas yra taip pasirašęs. Arba kur Sarbievijus yra pasirašęs „Sarbiewski“. Na, gal vienoj vietoj, bet – vienoj iš šimto. Kaip ir Kojalavičius: beveik visi jo kūriniai yra lotyniški, ir visuose jis yra Albertas.

S.N. Matau dar ir kitą pavojų. Su didžiaisiais autoriais nėra taip sunku: ar lotyniškėmis, ar kitomis formomis jų pavardės jau įtvirtintos enciklopedijose ir kitokiuose žinyuose. Vis dėlto jei koks autoritetinio duomenų banko: senosios raštijos autorių pavardžių bazės ir t. t., kūrėjas pradės pats vienas diegti šimtus ir tūkstančius menkai ar iš viso nežinomų autorių pavardžių, pasirėmęs tikta vienu ar dviem šaltiniais ir nepasitaręs su specialistais, į mūsų tekstus ilgainiui paklius daugybė pavardžių, galbūt galėjusių gauti kitokias – lietuviškesnes – formas. Ką šiandien būtų galima patarti tokiam žmogui?

Z.K. Čia, kaip sakė kolegė, rykštės ar pagaliao nepaimsi. *Lietuvos istorijos metraštis* jau seniai su tuo susidūrė, nes tenka redaguoti daugybės įvairiai rašančių autorių tekstų, kuriuose pavardės pateikiamos irgi nevienodai. Redaktorių kolegija laikosi tuo požiūriu tokios tvarkos. Jeigu paminėtas asmuo yra lietuvis, ir nebūtinai etninis, o „politinis“ – LDK žmogus, tai jo pavardę mes lietuvinam. Pirmą kartą jį minėdami, skliaustuose dar įrašom ir lenkišką pavardę. Jei elgtumėmės priešingai, nusikalstumėm esamoms tradicijoms. Pavyzdžiui, kartą užrašę Oginskį su „ń“, mes, sekdami tą pačia logika, ir Radvilą turėtume rašyti „Radziwił“ ar „Radziwiłł“. Aišku, etninius ir „politinius“ lenkus mes rašome lenkiškomis pavardėmis – taip, kaip jie patys rašo. Tokia yra šiuo metu mūsų sistema. Nesakau, kad ji yra tobula ir kad jos būtinai reikia visiems laikytis, bet kitokios nieks nepasiūlė – kitokios mes neturim. Mūsų tekstuose kitomis kalbomis tenka elgtis kitaip – žiūrėti, ar kuri nors pavardė ta kalba turi savą formą. Na, bet jeigu paimsim tarptautinius žinytus, tai juose rasim ir „Radziwił“, ir „Radvila“. Neseniai varčiau *Viduramžių žodyną*, ir šalia „Witold“ su-

radau „Vytautas“. Kantriai dirbdami, po truputį paskleisim ir įdiegsim ir lietuviškas formas, jeigu tik jos bus motyvuotos.

JŪRATĖ KIAUPIENĖ Naudodamasi proga, noriu pasitarti su kalbininkais. Štai kita problema, kuri mums kyla. Kaip elgtis su slaviškais vardais ir tėvavardžiais? Yra Jonas Žiaurusis ir Ivanas Rūstusis. Ar Rūstusis, ar Žiaurusis – tai nėra labai svarbu. Svarbiau, ar jį vadinti Jonu, ar Ivanu. Rašydami *Lietuvos istoriją* sutarėm, kad Ivanų neversim Jonais, kai kalbėsime apie rusų carus, nes jie nebuvo Jonai – buvo Ivanai.

Dar sudėtingesni dalykai iškyla, kai susiduriam su tėvavardžiais. Kaip turėtume rašyti: Ivanas Ivanovičius ar Jonas Jonaitis? – Paimkit mūsų literatūrą, rasit, ką tik norit. Ir tol juokas ima, kol pačiam nereikia rašyt. Ką daryt? Kitas redaktorius tuos valdovų tėvavardžius pradeda keisti vietovardinės kilmės prievardžiais – išeina nei šis, nei tas. Kartais galima tėvavardžio išvengti, bet būna, kad niekaip be jo neišsiverti. Tai ir nutarėm vartoti tokius tėvavardžius, nepaisydami, kad lietuviškai jie kai kam gal ir nelabai gražūs. Štai caras „Aleksiej Michailovič“. Teikiame Aleksiejų Michailovičių – negi užrašysime jį Mykolaičiu?! Antraip pamesim to vardo prasmę ir nebenurodysim, kam jis priklauso, kam jis atstovauja.

S.N. Gal mums šiems dalykams aptarti reikėtų surengti ateityje kitų seminarų? Visi puikiai suprantame, kokie tai sudėtingi dalykai. Be to, nemanau, kad ir šioje auditorijoje sėdintiems specialistams, kol kas vartojantiems „kunigaikštiją“, o ne „kunigaikštystę“, užteko laiko įsitikinti, kad kita forma – taisyklingesnė, kad geriau vartoti ją, o ne „kunigaikštiją“.

DARIUS KUOLYS. Susitikti reikėtų, bet dirbti turėtume sistemčiau. Vienas labai svarbus dalykas būtų atsirinkt tuos klausimus, kurie reikalauja diskusijos, pasidaryt tam tikrą problemų sąrašą. Paskui reikėtų pasižymėti galimus tų klausimų sprendimus, galimas sprendimų alternatyvas su savo argumentais. Šitos problemos – labai aktualios,

labai aštrios, ir mes kiekvienas jas sprendžiam savaip, bet jeigu norim mokslinių diskusijų, reikėtų sistemiškai joms pasiruošt ir aptart tuos galimus argumentus, kurie sveria vienaip ar kitaip. Pavyzdžiui, kalbant apie kunigaikštystę, vienas iš svariausių argumentų turėtų būti tos sąvokos vartojimo tradicija, jos istorija. Jei paisysim tradicijos ir istorijos, tikrai neaptiksim kunigaikštijos. Štai XVIII amžiaus pabaiga. Kosciuškos sukilimo vadovybė sako: „Didelios Kunigaikštystės Lietuvos“, – kunigaikštystė yra visur. Reikia labai stiprių argumentų, kad jos atsisakytume. O taip padarytume, jei kas nors įrodytų, jog tai barbarizmas, – žodžiu, turi būti labai kieti argumentai, kad atsisakytume istorinės tradicijos.

Lygiai taip pat man atrodo kolegės Jūratės klausimas dėl tėvavardžių. Turim remtis tradicija: mes neturim tėvavardžių tradicijos, lietuvių kalboj jų nevartojam, todėl rašom „Bazilijaus sūnus“, „Mykolo sūnus“ ar „Michailo sūnus“ ir t. t.

S. N. Na, ne visi šitaip elgiasi...

D. K. Pasižiūrėkim, kaip elgiasi kitos Vakarų tautos. Kai kurios vartoja Vasilijų, bet juk kitur rasim ir Bazilijų. Lygiai taip pat ir su XVI amžiaus tradicija. Lotyniškuose raštuose Joną ar Ivaną Žiaurųjį rasim pavadintą *Joannes* ar *Joannes Basilides*. Lotynų kalba tą vardą „įsisavino“ pagal savas taisykles. Lygiai taip pat kaip lotynų, ir lietuvių kalba absorbuodavo labai daug reiškinį. Tą dalyką mes kažkodėl pamirštam. Šiandien, pavyzdžiui, mes vartojam ir Chodkevičių, ir Bžostovskį. Atsiverskim XVIII amžiaus tekstus – tuos, kurie yra beveik oficialūs raštai: sukilimo atsišaukimus, vyresnybei skirtus raštus, lietuvišką Karpavičiaus pamokslą, leistą visiems skaityti iš sakyklų ir patvirtintą oficialios valdžios. Ką mes rasim? – Mes rasim Katkevičių, rasim Brastauskį, arba Brastauską!.. Dabar mes jau nuvertinom visa tai – perėmėm lenkišką vartojimą. Suprantama, šios pavardės lenkiškomis formomis bus *Brzostowski* ir *Chodkiewicz*, *Bžostovskis* ir *Chodkevičius*, o juk lietuviškai jos turi skambėti kitaip. Šitų pavardžių

lietuviškos formos jau anuomet nereiškę jokios nepagarbos jiems, tai nebuvo jų lietuvinimas ar tų asmenų „mužikinimas“. Tiesiog tos pavardės pereidavo į kitos kalbos sistemą, pagal tos kalbos reikalavimus gaudamos sau tinkamus pavidalus. Lotyniškai jos vėl kitaip skambėjo. Tokia kalbų logika eina nuo senų laikų.

Taip yra ne tik su pavardėmis. Pavyzdžiui, kai kurie istorikai buvo pradėję „šlėkta“ vartot, nors Sirvydo žodynas rodo, kad tai buvo bajo-rai. Taigi turim parodyt truputį pagarbos protėviams – mums reikėtų tas sąvokas vartot ir žiūrėt, kaip protėviai vartojo daugelį dalykų.

Kita vertus, mes dabar ginčijamės dėl valstybės pavadinimo – kaip sakyti: Lietuvos Kunigaikštija ar Kunigaikštystė. Tokia diskusija atrodo kiek dirbtina. Kur kas opesnis dalykas yra tai, kad per tarybinius metus ėmėm nebeskirt valstybės nuo respublikos. Kai susiduri dabar su kokiais lietuviškais tekstais, nebegali jais pasikliauti, nes jie būna vertimai, ir ne patys tiksliausi. Pavyzdžiui, rengdami spaudai XVI amžiaus tekstus, mes Literatūros institute dar neseniai patys *respublica*, *rzeczpospolita* visur vertėm į valstybę. Pasirodo, žmonės XVI, XVII, XVIII amžiuje darė didžiulį skirtumą tarp *państwo* ir *rzeczpospolita* arba *imperium* ir *respublica*. Taip yra Sirvydo žodyne ir kitur. Mes to skirtumo šiandien nebejaučiam. Praeities žmonės, sakydami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublika, neturėdavo galvoj Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybės. Visa tai jie suvokė kaip piliečių junginį. Laisvų piliečių junginį! XVI–XVIII amžiuje rasim pasakyta ir „LDK respublikos išdas“, ir „LDK respublikos kariuomenė“, arba tiesiog „Lietuvos respublikos kariuomenė“, – tai vis yra XVI–XVIII amžiaus sąvokos. O jų mes nedrįstam vartot, nes per sovietmetį atrodė, kad respublika yra sovietų imperijos satelitas. Bet senovėje žmogui tai buvo labai didelį prasminį krūvį turinti sąvoka. O mes vietoj jos brukom *valstybę*, nes tada labai akcentavom savo valstybingumą. Taip suniveliavom, iškreipėm ankstesnių amžių žodyną, o jį, man rodos, dar daug kur reikėtų atkurti.

Štai kad ir mūsų valdovų vardai. Kartais koks jaunas istorikas jau ima ir parašo *Zigmantas Augustas*, bet XVI–XVIII amžiaus tradicija

tokio dalyko neparemia. Tada būdavo sakoma netgi Žygimantas Vaza, nes Žygimantas buvo laikomas Jogailaičiu. Visa polemikinė literatūra aiškina, kad Žygimantas, pagal motinos liniją turėdamas Jogailaičių kraujo, reiškia Jogailaičių dinastijos sugrįžimą. Visuose gudiškuose tekstuose atrasit *Žygimont, Žygimont Vaza*. Tad kodėl dabar turim iškreipt požiūrį, nematyt to, kas buvo tuo metu, kai egzistavo toji sava lietuviška tradicija?

Man atrodo, kad turime daugybę tokių dalykų, kurie ateina iš senovės ir leidžia mums problemiščiau žvelgti į tuos laikus. Štai kad ir gerbiamo profesoriaus akademiko minėta Ukmergė. XVI–XVIII amžiuje tokio pavadinimo dar nebuvo. Tai dabar mes visur rašom *Ukmergė*, o tada buvo tik *Vilkmergė*. Tuo tarpu rašydami LDK istoriją, vartojam ir Ukmergę, ir Brestą. Turime Gardiną, bet nebeturime Lietuvos Brastos. Būdami istorikai, mes viešame gyvenime neapgynėme šitų istorinių lietuviškų vietovardžių, o jie ir dabar turėtų būti vartojami. Lietuvos pulkininkas žuvo Lietuvos Brastoje, ne Breste...

Šitie dalykai yra labai skaudūs. Ir visi šitie klausimai rašantiems apie XVI–XVIII amžių iš tikrųjų yra probleminiai.

S.N. Diskusinis užtaisas yra – surengsim geresnes svarstybas. Temą surasim. Dėkoju visiems, radusiems laiko atvykti į mūsų renginį ir pasidalinti savo mintimis bei samprotavimais šiomis mums aktualiomis temomis.

Iš garso įrašo parengė
Živilė Nedzinskaitė